

AKTIVITETI I SHOTË GALICËS NË VITET 1918-1924

Njëra ndër figurat më të shquara të kombit shqiptar, ndoshta më e njohura për nga kohëzgjatja e veprimtarisë së aksioneve luftarake kundër pushtuesve të huaj, është trimëresha e maleve të Kosovës, Shota e Azem Galicës. Ajo tërë jetën ia kushtoi luftës së çetave për lirinë e Kosovës dhe të Shqipërisë në përgjithësi. Shotë Galica u lind më 1895 në Radishevë të Drenicës. E pagëzuan me emrin Qerime, por më vonë e quajtën Shotë. Vetë babai i saj, Halil Sejdi Radisheva, ia vuri këtë emër të dytë në shenjë përkëdheljeje, me të cilin ajo edhe hyri në historinë tonë. U lind, u rrit dhe u kalit në kohën e furtunave e oshëtimave të armëve të ngritura jo vetëm në Drenicë, Kosovë e Shqipëri në përgjithësi, por edhe më gjerë në këtë siujdhesë të lashtë të Ilirisë, kur shqiptarët i dolën rrezikut përpara. Shota vetë i përjetoi dhe i pa me sy ngjarjet rrëqethëse. Fshati i saj i lindjes Radisheva u dogj tri herë gjatë viteve 1909-1919, njëherë nga pushtuesit osmanë dhe dy herë nga serbët. Radisheva ishte e papërkulur si shumë vatra të tjera kundër pushtuesve të huaj, gjë që e theksonte edhe shtypi i fqinjit verior.¹

Drenica ka marrë pjesë gjithmonë në luftërat e bujshme për çlirimin kombëtar politik; ajo u ka sjellë

¹ *Politika*, 17-VII, Beograd, 1924.

përherë kokëçarje të gjithë pushtuesve të huaj, si atij osman, austro-hungarez dhe serbomalazez.²

Të shkruash për një luftëtare siç është Shotë Galica është kënaqësi dhe privilegj i veçantë, por këtë obligim deri vonë nuk e kemi kryer për shkak të rrethanave të njohura në këtë trevë gjithnjë të trazuar e të okupuar. Këtë vit, pra më 1997, me rastin e 70-vjetorit të vdekjes, po e përkujtojmë për trimëritë dhe luftërat e shumta që kjo heroinë bëri për lirinë dhe për pavarësinë e Kosovës. Me shembullin e saj kombëtar e heroik në sa e sa aksione kundër pushtuesve të djeshëm dhe të sotëm, sidomos gjatë viteve 1918-1924, Shota e meriton një përkushtim të tillë.

Qerime Halil Sejdi Radisheva në verë të vitit 1915 u martua me Azem Bejtulla Galicën, kryetrimin e mëvonshëm legjendar të çetave çlirimtare të Kosovës. Të dy rridhnin nga vendi dhe familjet e njohura me tradita të rezistencës çlirimtare kundër çdo pushtuesi të huaj. Kur u martuan Azemi kishte 24 vjet, ndërsa Shota 19. Por vetëm pas dy javë martesë në një luftim rreth shtëpisë së Azem Bejtës më 1915 Shota rroku pushkën dhe nuk e lëshoi nga dora për 12 vjet me radhë deri në fund të jetës, më 1927, kur edhe u bë dëshmore e kombit. Që nga ajo ditë lufta u bë jetë e Shotës, e cila ngjeshi armët dhe hyri në radhën e nuseve të malit, në radhën e burrave dhe të çetave të lirisë. Tërë jetën ajo pranë vetes për shokë pati pushkën dhe Azemin. Jeta e tyre u shkri në një jetë e luftë të përbashkët kushtuar

² Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 6.

idealeve çlirimtare të shqiptarëve. Forca që e shtyu heroinën të kapte pushkën në dorë ishte ndjenja e atdhedashurisë, urrejtja ndaj pushtuesit, etja për liri dhe ndjenja e besnikërisë së pafund ndaj të shoqit, do të konstatojë njohësi i mirë i kësaj figure Ajet Haxhiu.³ Ata ishin thellë të bindur, siç thuhet në popull, se “babai i qytetërimit është liria” dhe se “babai i lirisë është arsimi”.⁴ Kështu, në çdo moment e në çdo vend do t’i denoncojnë paudhësitë e pushtetarëve të fqinjit verior dhe të disa mjeranëve shqiptarë.

Në kohën kur ushtria austro-hungareze po tërhijeq nga fronti i Selanikut drejt veriut, ushtria franceze dhe ajo serbe, pasi pushtuan Shkupin, marshuan drejt fushës së Kosovës dhe Dukagjinit. Populli shqiptar u shqetësua prapë, meqë barbarizmat e ushtrisë dhe xhandarmërisë serbe gjatë viteve 1912-1915 ende ishin të freskëta dhe nuk ishin harruar. Kështu, në fillim të tetorit të vitit 1918 në Kosovë së pari depërtuan forcat ushtarake franceze e pas tyre ato serbe. Forcat franceze e pushtuan Kosovën deri kah mesi i tetorit të vitit 1918 dhe ia dorëzuan Komandës së Divizionit jugosllav. Me këtë faktikisht riokupohen Kosova dhe viset e tjera shqiptare përreth. Këta riokupues edhe sot na rrin mbi kokë dhe nuk lejojnë që shqiptarët të jenë të barabartë.

Me mbarimin e Luftës së Parë Botërore edhe tokat e tjera shqiptare u robëruan nga pushtues të vjetër e të rinj. Pjesën më të madhe të Shqipërisë së 1913-s e

³ *Po aty*, f. 34.

⁴ Dhimitër Shuteriqi, *Naim Frashëri*, Tiranë, 1982, f. 19.

pushtoi ushtria italiane, ndërsa pjesën veri-lindore ushtritë e mbretërisë SKS. Dikur “interesheshin” Austro-Hungaria dhe Rusia cariste, tani ato u zëvendësuan me Italinë, mbretërinë SKS dhe Francën, e pastaj radhiteshin Greqia, Anglia dhe SHBA-të. Në shumë pika u krijuan “vija të demarkacionit” ose “kufij strategjikë”, që çështjen shqiptare e preknin në palcë.

Dhe vërtet, secila fuqi përpiquej të forcohej e të përfitonte nga të dobëtit.

Kështu, Antanta dhe veçanërisht Franca, për qëllime të veta mbështetën idenë e krijimit të një shteti jugosllav nën hegjemoninë serbomadhe.⁵ Prandaj, problemi i popullsisë së madhe shqiptare, që Fuqitë e Mëdha e lanë jashtë kufirit të Shtetit Shqiptar, pas vitit 1913 e më vonë ruajtën si gjithnjë edhe sot mprehtësinë politike,⁶ duke u bërë një nyjë e pazgjidhur për megalomanët veriorë, derisa t’i flakin paragjykimet në trajtimin e çështjes shqiptare.

Populli shqiptar dhe çetat e tij çlirimtare, që luftuan kundër austro-hungaro-bullgarëve e ndjenë në kurriz tradhëtinë e serbëve.⁷ Atëbotë, nga fundi i vitit 1918 dhe fillimi i vitit 1919, edhe Komiteti MKK i bënte thirrje popullit shqiptar në Kosovë: “Vëllazën, ashtu u afrue dita ma e ngushtë e ma e mbrame që ka për ta caktue fatin e vendlindjes sonë së dashtunës e së mjerës Kosovë. Një dekokë e bjerrun në gjumë mundet me na

⁵ Marenglen Verli, *Reforma agrare kolonizuese në Kosovë (1918-1941)*, Tiranë, 1992, f. 21.

⁶ *Po aty*, f. 3.

⁷ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 61.

kushtue tepër shtrejt”!⁸ Në këtë mënyrë ata tregoheshin më tepër si shkëndija të së vërtetës kombëtare, meqë në fillim të vitit 1919 terrori dhe masakrat deri në gjenocid rifilluan në shumë anë. Kjo ndodhi edhe në anën e Plavës e Gucisë në shkurt të atij viti.⁹ Asokohe, në pranverë të vitit 1919, vendlindja e Shotë Galicës u rrafshua me tokë dhe Shota mori një plagë gjatë luftimeve. Nga 24 anëtarët e familjes së saj mbetën gjallë vetëm 5 vëllezër, të cilët me armë në dorë luftuan në çetat çlirimtare dhe krejt në fund nga familja e vajzërisë prej 24 anëtarësh i mbetën gjallë vetëm 2 vëllezër.

Pas kryengritjes së njohur të Dukagjinit në pranverë të vitit 1919 shtypi shqiptar në muajin korrik njoftonte: “Kosova asht në anarki, djegie e plaçkitje. U përflak qielli i Kosovës, u skuq Drini i Bardhë nga gjaku dhe hiri i shtëpive të djegura. Lista e vrasjeve është e gjatë, e pafund”. Ndërkaq, në një statistikë përmbledhëse që jepte Komiteti i Kosovës në janar-shkurt 1919, thuhej se “vetëm në 8 rrethe të Kosovës ishin vrarë 11.928, ndërsa ishin djegur e shkatërruar 6.109 shtëpi”.¹⁰

Gjatë verës së vitit 1919 Shota me 60 luftëtarë u nis për në Shkodër. Kaloi nëpër Malësi të Tropojës, Shalës e Nika-Merturit. Thuhej se kushdo që e pa dhe e njohu Shotën gjatë asaj rruge ruan kujtimet më të mira për

⁸ *Po aty*, f. 64.

⁹ “Populli”, 28.II.1919, Shkodër; titulli në fq. e parë: Populli i Plavës, Gucisë dhe i Rugovës muhaxhir në Shkodër.

¹⁰ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 80.

heroinën shqiptare.¹¹ Shota dhe Azem Galica së bashku me bashkëluftëtarët u kthyen prapë në Kosovë dhe në fund të muajit gusht e në fillim të shtatorit të vitit 1919 vijnë në Shalë të Mitrovicës. Me ndërmjetësimin e disa personave në tetor 1919 bëhet një takim i Azemit e Shotës në fshatin Zhabar afër Mitrovicës me Mihajlo Ceroviqin, një kriminel ordiner, por nga takimi nuk doli ndonjë rezultat. Qëllimi ishte që të ndalej pak aktiviteti i Azemit e Shotës, meqë Mitrovica me rrethinë konsiderohej si zonë e rrezikshme dhe më e lakmuar për Serbinë atëherë dhe sot.¹² Por atdhetarët e vërtetë e dinin se “toka nuk do vetëm ujë. Ajo është shumë e shtrenjtë. Armiqtë shumë e lakmojnë. Uji e ruan nga thatësia, gjaku e ruan nga armiqtë”.¹³

Megjithëse autodidaktë dhe të rinj, Azemi e Shota e kishin të qartë qëllimin e luftës çlirimtare që bënë grupet dhe çetat kryengritëse. Në këtë aspekt tek ata ndikoi shumë Hasan Prishtina,¹⁴ Dhe, nga përmbajtja e statutit vërtet kuptojmë se kemi të bëjmë me njerëz që bëjnë luftë çlirimtare kundër pushtuesit të huaj.¹⁵ Azemi e Shota kishin dhënë urdhër të prerë në të cilin parashikonin dënime të rrepta deri në pushkatim për këdo që do të shkelte disiplinën e moralin e lartë të çetave që luftonin për lirinë e Kosovës. Dhe, në fakt luftëtarët e çetave të Kosovës kurrë askujt nuk ia

¹¹ *Po aty*, f. 81.

¹² *Po aty*, f. 86.

¹³ *Po aty*, f. 51.

¹⁴ *Po aty*, f. 52.

¹⁵ *Po aty*, f. 103.

prekën gardhin, kurrë nuk sulmuan përtej truallit të tyre, kurrë nuk kërkuan tokë të huaj. Ata deshën të çliroheshin, deshën lirinë e qetësinë në vatrën e tyre, meqë shpërngulja për qëllime sllavizimi e kërcënonte Kosovën shqiptare. Moskundërshtimi sillte zhdukjen, ndërsa qëndresa e armatosur ishte rrugëdalja e vetme dhe shfaqje e ligjshme e vetëmbrojtjes së një populli kundër kolonizimit.¹⁶

Ato çeta vërtet ia kanë ndalë pak hovin këtij pushtuesi mizor. Është për t'u shënuar se në rrethimin në malin e Kozmaçit në pranverë të vitit 1920, ku pati të vrarë e të plagosur në të dy anët, Shotë Galica me guximin e saj të madh shkëlqeu në luftë.¹⁷ Në verë të vitit 1920 nëpër malet e Kosovës ka pasur më shumë se 10.000 luftëtarë. Vetëm në Llap ka pasur 2.000 sish. Gjatë vitit 1920 lufta e çetave mori pamjen e një lëvizjeje të përgjithshme.¹⁸ Për këtë çështje edhe shtypi i fqinji verior nga mbarë terreni i Kosovës njoftonte për ankimet e pakicës serbe se “çka është kjo, ne edhe nën sundimin turk më në qetësi kemi punuar e fjetur se tani”.¹⁹ Ndërkaq, gazeta “Radničke novine” bënte me dije se “midis regjimit të kryeshefave serbë e kajmekamëve të regjimit të Abdyl-Hamitit nuk ka kurrfarë

¹⁶ *Po aty*, f. 106-107.

¹⁷ *Po aty*, f. 125.

¹⁸ Marenglen Verli, *Reforma kolonizuese në Kosovë (1918-1941)*, Tiranë, 1992, f. 150.

¹⁹ “Politika”, 21.IX.1920, Beograd.

dallimi”,²⁰ duke e shqiptuar me cinizëm e sarkazëm termin policor të “terrorit të ri të çliruar” të Kosovës.²¹

Qeveria serbomadhe, si herëve të tjera, edhe gjatë vlimeve të vitit 1920 në Kosovë mbajti qëndrim të prerë e arrogant kundër lirive dhe të drejtave legjitime të shqiptarëve. Ato veprime absurde e anticivilizuese i vërejti i madh e i vogël në Kosovë, e jo vetëm çetat liridashëse të Azemit e Shotës, të cilat gjykonin drejt ndaj pushtetarëve gjakpirës dhe të disa ndihmësve të tyre. I tillë ishte edhe Esat Pasha, i cili u vra nga Avni Rrustemi në qershor të viti 1920 në Paris. Për atë akt heroik Avniu thotë: “Nuk më vjen keq për vrasjen. E vrava atë për të mirën e Shqipërisë. E vrava se donte robërimin e atdheut, kur populli kërkon një Republikë demokratike”.²² Me vrasjen e Esatit mori grusht të rëndë politika korruptuese e Pashiqit dhe pasuesve të tij ndaj shqiptarëve. Në këtë vazhdë Kongresi i Lushnjës e këndelli mendjen shqiptare, duke dëbuar italianët nga Vlora dhe iu dha grusht të rëndë diskutimeve e shpifjeve të pabaza për papjekurinë e shqiptarëve për pavarësi. U anuluan shumë traktate të fshehta. Ky Kongres ishte një vulë e fortë kombëtare, një aktivitet atdhetar si brenda Shqipërisë së kufijve të 1913-s ashtu edhe në Kosovë.

Në fund të muajit korrik të vitit 1920 një batalion i ushtrisë serbe e rrethoi në Galicë Shotën dhe nënën e

²⁰ “Radničke novine”, 24.VI.1920, Beograd.

²¹ *Po aty*, 25.VII.1920, Beograd.

²² Lefter Dilo, *Avni Rrustemi*, Tiranë 1980, f. 19.

Azemit Sherifen.²³ Shota kishte shkuar për t'iu lajmëruar bashkëvendësve se ekzistonte rreziku i sulmit të përgjithshëm kundër fshatit. Vetëm falë vendosmërisë dhe trimërisë së Shotës dhe nënës së Azemit, si dhe ndihmës së bashkëvendësve, nga rrethimi u tërhoqën pa humbje. Shtëpia e Azem Galicës menjëherë u dogj, por pushtuesit ato ditë arritën ta zënë nënën e Azemit në fshatin Dubovc me shtatë femra të tjera, tri gra e 4 vajza nën 14 vjeçe. Gjashtë prej tyre i pushkatojnë pa kurrfarë preteksti e vetëm njëra 6-7 vjeçe me emrin Rahime shpëton çuditërisht. Në mesin e grave të pushkatuara ishin edhe e motra e Azemit Mihanja dhe e bija e saj trivjeçare Zoja.²⁴ Lidhur me këtë rast edhe shtypi sllav shkruante se shteti jugosllav po udhëheq luftë kriminele kundër shqiptarëve.²⁵ Pas kësaj tragjedie Shota kërkoi para bashkëlufëtardëve të çetës si kurrë ndonjëherë më parë që të betoheshin se do të merrnin hak për vrasjen bizare të grave dhe vajzave deri tri vjeçe.²⁶

Gjatë verës së vitit 1920 çeta e Azemit dhe Shotës u përlesh me forcat pushtuese në fshatrat Vërrnicë, Tërrnafc, Lybavec e Ufç, në pyjet e Dubočakut, etj.²⁷ Në tetor të vitit 1920 Azemi e Shota me çetën e tyre arritën në Shkodër për ta kaluar dimrin dhe për të marrë udhëzime të drejtpërdrejta nga Komiteti MKK. Më vite

²³ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 127.

²⁴ *Po aty*, f. 140.

²⁵ "Radničke novine", 11.IX.1920, Beograd.

²⁶ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 145.

²⁷ *Po aty*.

kishin 47 luftëtarë, të cilët u vendosën në ndërtesën e Komiteti të Kosovës, ku për disa ditë jetuan edhe Azemi me Shotën e mëpastaj te patrioti Sadik Rama dhe në një shtëpi të “Dugajt e Reja” në Shkodër.²⁸ Gjatë asaj kohe Azemi dhe Shota dolën së bashku në fotografi. Shota e ka lënë vetëm atë fotografi, në të cilën në sytë e saj sikur pasqyrohet gjithë trimëria dhe tragjedia e Kosovës.²⁹

Qeveria serbe shpërndau shuma të mëdha të hollash për të shtënë në dorë të gjallë ose të vdekur Azemin, Shotën dhe drejtuesit e tjerë të lëvizjes patriotike të Kosovës.³⁰ Gjatë vitit 1921 valët e Drinit të Bardhë dhe të Sitnicës u turbulluan sërish nga gjaku i njerëzve dhe nga hiri i shtëpive të djegura. Komiteti i Kosovës në një botim të tij të vitit 1921 dha këtë bilanc: 12.371 të vrarë, 22.110 të burgosur, 6.050 shtëpi të djegura dhe 10.526 sosh të plaçkitura.³¹ Se kërkoheshin flakë për flakë me pushkë në dorë liritë dhe të drejtat e shqiptarëve në Kosovë kuptohet edhe nga urdhëri sipas të cilit” në shkurt të vitit 1921 qeveria serbe kërcënonte se për çdo kaçak që nuk dorëzohej ka me u djegë një katund dhe me u internue familja e me u sekuestrue pa-

²⁸ *Po aty*, f. 149.

²⁹ *Po aty*, f. 152.

³⁰ *Po aty*, f. 157.

³¹ *Po aty*, f. 158; Hajredin Hoxha, *Politika e terrorit dhe e gjenocidit ndaj shqiptarëve*, “Përparimi” nr. 5, Prishtinë, 1971, f. 354; Dr. Hakif Bajrami, *Gjenocidi i pansllavizmit ortodoks ndaj shqiptarëve*, “Dituria Islame”, Prishtinë, mars 1993, nr. 47, f. 24.

sunia”.³² Dhe, pushteti serb ndaj shqiptarëve dhe boshnjakëve ka vepruar vërtet si ndaj armiqve të shtetit nëse nuk janë përkulur para pushtetarëve të klikës serbo-madhe.³³

Edhe periodiku beogradas ishte shprehur qartë se “interesi ynë nacional është serbizimi dhe sllavizimi i Kosovës dhe i luginës së Vardarit”.³⁴ Kjo në fakt do të thoshte që, krahas dhunës ndaj popullit shqiptar të ushtronte edhe luftën ekonomike me anën e reformës agrare. Kështu, Serbia ndaj popullit shqiptar në Kosovë ka udhëhequr një politikë brutale.³⁵ Në një shkrim të një gazete beogradase thuhej: “Sa u përket shqiptarëve, jam plotësisht i sigurt se askush nuk mund t’i dëbojë nga Ballkani. Jam i bindur se ata (sllavomëdhenjtë, Xh. Sh.) do ta pranojnë faktin se ne i kemi gjetur aty”.³⁶

Aksioni më i njohur e më madhështor i sokoleshës së maleve të Kosovës është nxjerrja nga Mitrovica dhe vrasja e kryeshefit famëkeq, urdhërdhënësit dhe vrasësit të 6 grave dhe vajzave të njoma shqiptare, ndër të cilat ishin nëna dhe motra e Azemit me fëmijë. Shota në Mitrovicë hyri vetë e pesta dhe nga qyteti nxori kryeshefin e xhandarmërisë së Mitrovicës me dy veta të tjerë, të cilët i pushkatuan jashtë qytetit në verë të vitit

³² Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 155; Dr. Dushan Lukaq, *Radnički pokret u Jugosllaviji i nacionalno pitanje 1918-1941*, Beograd, 1972, f. 133.

³³ Dr. Ivan Ribar, *Stara Jugoslavija i komunizam*, Zagreb, 1967, f. 32.

³⁴ “Politika”, 23.VIII.1929, Beograd.

³⁵ Justin Godart, *L’ Albanie en 1921*, Paris, 1921, f. 222.

³⁶ “Novosti”, 18.V.1921, Beograd.

1921.³⁷ Atë që e foli Shotë Galica e realizoi edhe në praktikë se vrasësi “do të gjente vdekjen nga plumbi i grave shqiptare”.

Duke kaluar dimrat e ftohtë gjatë viteve 1921-1923 nëpër malësi luftëtarët e çetave, ndër ta edhe Shota e Azemi, në fshatin Golaj të Hasit mësuan shkrimleximin. Kështu, pas 5-6 muaj mësimi Shota arriti ta marrë dëftesën e klasës së tretë fillore.³⁸ Gjatë viteve 1921-1923 u krijua Zona Neutrale e Junikut, e cila u bë një bazë e fuqishme prej nga niseshin për veprime luftarake me dhjetëra njësi çetash çlirimtare.³⁹ Midis tyre gjatë kohës së lirë u shqua edhe Shotë Galica si shenjëtare e dalluar. Ajo ndërhyri në disa raste kur nxeheshin gjakrat mes luftëtarëve, duke reaguuar energjikisht që të mos shkaktohej vëllavrasja, etj.

Më 26 janar të vitit 1923 u shua Zona Neutrale e Junikut. Çeta e Azemit dhe Shotës u tërhoq në Malësinë e Tropojës. Për ta asgjësuar Azemin, Shotën dhe bashkëluftëtarët e tyre qarqet qeveritare serbe, përveç ushtrisë e xhandarmërisë, rekrutuan e përdorën edhe çetnikët, spiunët dhe bandat e armatosura të ndjekjes. Kryçetnikët famëkqinj ishin Kostë Vojvoda, Miliq Kërsta, Savë Batarja, Kosta Peçanci, Spirë Delloci, të cilët u bënë gjakpirës më të mëdhenj ndaj shqiptarëve. Një deputet duke folur në parlament për Miliq Kërstiqin kishte thenë: “Oficer nuk është, kryeshef nuk është,

³⁷ Ajë Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 171-179.

³⁸ *Po aty*, f. 184.

³⁹ *Po aty*, f. 185.

organ policor nuk është, i armatosur deri në dhëmbë, ka 100 bashkëpunëtorë, rrah, plaçkit, pret dhe nuk i përgjigjet askujt, askush s'e merr në përgjegjësi; ju e dini se ç'emër do t'i jepni".⁴⁰

Ajo që është edhe më trishtuese është se në atë veprimtari të ndyer u aktivizuan edhe një grup bastardësh që shqiptarë i thonin vetes dhe për hiçgjë, për grada të sllavomëdhenjve, për para e një pushkë, ishin gati t'iu shërbenin pushtuesve. Kundër tyre Azemi dhe Shota përdorën metoda të ndryshme siç ishin pushkatimet, rrahjet publike, shëmtimi i trupit, etj. Madje deklaroi se "me i zhdukë spiunët dhe bandat e çau sheve asht njisoj si me heq qafe gjysën e Serbisë".⁴¹

Për shkak të rrethanave të krijuara pas shuarjes së Zonës Neutrale të Junikut, të dyja palët kundërshtarë në verë të vitit 1923 ranë dakord që të fillojnë bisedimet dypalëshe për një armëpushim të përkohshëm. Bisedimet u mbajtën në një lëndinë të fshatit Polac. Nga pala serbe merrnin pjesë 12 veta në krye me Mihailo Ceroviqin, ish-prefekt i Mitrovicës, kurse nga pala shqiptare Azemi e Shota me Fazli Beranin, Bajram Tërriafcin, Shaban Mangjollin etj.⁴² Mbretëria SKS ndërronte vetëm metodë-taktikë, por jo edhe qëllimin. Bisedimet vazhduan edhe me zhupanin e Shkupit në

⁴⁰ Hajredin Hoxha, *Politika e terrorit dhe e gjenocidit ndaj shqiptarëve*, "Përparimi", nr. 5, 1971, Prishtinë, f. 354-357; M. Verli, *Reforma kolonizuese në Kosovë (1918-1941)*, Tiranë, f. 137.

⁴¹ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 198-199.

⁴² *Po aty*, f. 199.

Oshlan të Drenicës, duke u krijuar një zonë e lirë që mori emrin “Arbania e Vogël”. Në fillim ajo përfshinte gati të gjitha fshatrat e komunës së Prekazit, por gjatë dimrit të vitit 1923 e deri në mesin e vitit 1924 mbeti brenda territorit të fshatrave Galicë, Mikushnicë dhe Lybavec. Nga bisedimet verbale parashihej që në zonën e lirë pa lejen e çetave të mos hynte asnjë forcë shtetërore; populli brenda zonës nuk njihte detyrime e mund të rrinte i armatosur, etj. Edhe aty Shota me aktivitetin e vet tregoi zgjuarësi e pjekuri politike. Puna e parë që bëri popullsia e Drenicës ishte ndërtimi i një kulle dykatëshe prej guri me mure të trasha për kapëdanin e vet besnik. Ajo ishte shtëpia e tretë e Azemit, pasi pushtuesit serbë ia kishin djegur dy të parat. Shtëpia u ndërtua brenda 22 ditësh.⁴³

Qeveria dhe periodiku i fqinjit verior e përcillnin situatën jo vetëm në Kosovë, por edhe në shtetin shqiptar në kufijtë administrativë. Për këtë shprehin kënaqësi që në fillim të vitit 1924 në zgjedhje fitoi rryma e Ahmet Zogut.⁴⁴ Në anën tjetër, ata shfaqin shqetësim për lëvizjet e mëdha të kaçakëve në Kosovë dhe për “disa lëshime” që i kishte bërë pushteti serb Azem Bejtës që është si Isa Boletini dhe që mban lidhje me Hasan Prishtinën, Rexhep Mitrovicën e me Bajram Currin, të cilët në konsultime kinse me jashtë po i përgatitkan sulmet brenda territorit të shtetit jugosllav.⁴⁵

⁴³ *Po aty*, f. 206-207.

⁴⁴ “Pravda”, 6-7-8.I.1924, Beograd.

⁴⁵ “Novosti”, 10.I-IV.1924, Beograd.

Madje, në disa qarqe të jashtme ka ekzistuar mendimi se në vitin 1924 në Kosovë vepronte “Lëvizja patizane”.⁴⁶ Në të vërtetë kurrë nuk duhet harruar se “Sllavët nuk lozin nga parimi i tyre. Kur kanë nevojë premtojnë male me ar. Kur e kryejnë punën kërceva lumin sikter kalit!”⁴⁷

Ishte kohë e vlimeve pas vrasjes së Avni Rustemit në Tiranë. Në pushtet erdhi qeveria demokratike në krye me Fan S. Nolin. Zogu me suitën e tij iku në Beograd. Në ato vlime morën pjesë edhe shumë shqiptarë nga Kosova – si grupe kaçakësh.⁴⁸ Qeveritarët e fqinjit verior nëpërmjet periodikut dëshironin që të fitonte rryma e moderuar rreth Fan S. Nolit, por “nëse në qeverinë e tij hyjnë kundërshtarët tanë si Hasan Prishtina, Bajram Curri e të tjerë, do të kemi konflikte përgjatë tërë kufirit nga Ohri e deri në Shkodër. E, për Kosovën nuk është nevoja të flitet se atë mezi e prisnin”.⁴⁹ Ekzistonte mendimi i diplomacisë serbe se të gjithë shqiptarët nga Kosova, që punonin e vepronin në Shqipëri ishin irredentistë.⁵⁰ Gjithashtu e pranojnë se në ngjarjet e qershorit rol kyç ka luajtur Bajram Curri me

⁴⁶ Vuk Vinaver, *Çështja shqiptare...*, “Gjurmime albanologjike” nr. 1, Prishtinë.

⁴⁷ Tafil Boletini, *Përballë sfidave të Kohës-Kujtime II*, (1916-1963), Tetovë, 1996, f. 46.

⁴⁸ Hajredin Hoxha, *Politika e terrorit dhe e gjenocidit ndaj shqiptarëve*, “Përparimi”, nr. 5, 1971, Prishtinë, f. 361.

⁴⁹ “Trgovinski Glasnik”, 12.VI.1924, Beograd; “Politika”, 11.VI.1924, Beograd.

⁵⁰ Diplomatski Arhiv Saveznog Sekretarijata Inostranih Poslova (DASSIP)- Poslanstvo u Parizu 1924, fasse, I. Pov. Br. 591.

kushtrimin e tij të parë dhe se atë e quanin Garibaldi shqiptar.⁵¹ Ndërkaq, për Fan S. Nolin e shprehin mendimin si nacionalist (kombëtar), i cili me simpati është orientuar kah Komiteti i Kosovës.⁵² Për qeverinë e Nolit thuhej: “Me fjalë është miqësore, me vepër thikë pas shpine” për sllavët.⁵³ Shihej, pra, haptas se me ngjarjet e zhvilluara në Shqipëri nuk ishin të kënaqur sllavët. Mirëpo, Azemi, Shota dhe luftëtarët e tjerë të lirisë si Mehmet Kojuhi, Bel Bajçinofci e të tjerë, i kishin premtuar popullit të vet se pa kaluar mbi trupat e tyre nuk do t’i lejonin forcat armike të drejtoheshin kundër nënës Shqipëri. Forcimi i një Shqipërie të pavarur e demokratike përherë ka qenë faktori jetik për forcimin dhe realizimin e aspiratës së lëvizjes për çlirimin e Kosovës. Gjithashtu, lëvizja çlirimtare e Kosovës ka qenë vazhdimisht faktor dhe aleat i natyrshëm për të ndalë çdo rrezik që mund t’i vinte atdheut. Për këtë arsye taktika e luftës së armiqve kërkonte që së pari të laheshin hesapet me prapavijën, me çetat patriotike të Kosovës.⁵⁴

Në anën tjetër, armiqët nuk mund të duronin rritjen e autoritetit të Azem Bejtës, i cili ngado që shkonte përshëndetej nga populli: “Mirë se na erdhe, Perandori ynë”,⁵⁵ pastaj “Rroftë Perandori ynë, i pathyeshmi Azem Bejta”, “Shteti i Azem Bejtës”, “Shteti në Shtet”,

⁵¹ “Politika”, 6.Vi.1924, Beograd.

⁵² “Politika”, 20.Vi.1924, Beograd.

⁵³ “Novosti”, 10.VII.1924, Beograd.

⁵⁴ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 214.

⁵⁵ “Politika”, 16.VII.1924, Beograd.

etj.⁵⁶ Thuhej se nga shkonte Azemi populli i shtronte qilima rrugës. Në Arbaninë e Vogël "Azem Bejta ishte zotërues i vërtetë dhe askush nga qeveria serbe nuk ka guxuar të shkojë atje. As tatim nuk kanë guxuar të mbledhin."⁵⁷ Azem Bejta ishte bërë hero kombëtar para syve të pushtetarëve sllavë. Për këtë arsye qeveria serbe e vlerësoi situatën se kishte ardhur momenti i sulmit të pabesë dhe të planifikuar mirë, e jo siç thuhej se kishin ardhur në Galicë mysafirët nga Shqipëria. Sulmi u organizua gjatë festës së Bajramit të Vogël. Ai filloi në mëngjesin e 13 korrikut 1924, ndërsa sipas shtypit beogradas më 14/15 korrik. Në sulm morën pjesë disa mijëra ushtarë, xhandarë e kolonistë serbë. Kundër tri fshatrave shqiptare u angazhuan tri batalione ushtarësh, një xhandarësh, 12 topa, mitralozë e bomba dore. Luftimet zgjatën mbi 10 orë. Gati të gjithë banorët u vranë me gra, fëmijë e pleq. 300 shtëpi u dogjën nga barbaria sllave.⁵⁸ Azem Bejta atë natë në kullën e vet ishte me 7 shokë, kur edhe plagoset dy herë për vdekje, kurse pala serbe kishte të vrarë disa dhjetëra ushtarë, xhandarë e civilë serbë.⁵⁹ Por, ka edhe shënime se në atë luftë me Azem Bejtën e Shotë Galicën janë vrarë 4 serbë, 4 kroatë e sllovenë, një gjerman, një mysliman

⁵⁶ "Politika", 17.VII.1924, Beograd.

⁵⁷ *Po aty*.

⁵⁸ Mediha Shuteriqi, Idajete Bejtja, Mihallaq Pela, "Studime historike", nr. 4. "Dokumente dhe materiale", Tiranë, 1973. f. 138; Ajët Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976. f. 221.

⁵⁹ *Po aty*, f. 138.

dhe një hungarez.⁶⁰ Shtypi serb i kohës shkruante se ishin 200 deri 600 shqiptarë e 15 ushtarë e xhandarë, kurse 12 janë të plagosur.⁶¹ Si emra komandantësh përmenden zhupani i Rashkës Janko Spasojeviq, komandanti i artilerisë kolonel Stojanoviq dhe nën-koloneli i këmbësorisë Deniq.⁶²

Shotë Galica mezi shpëtoi nga sulmi barbar dhe u bashkua me shokë ndër të cilët ishte edhe i shoqi në gjendje të rëndë. Amaneti i tij ishte që as varrin e as eshtrat të mos bijnë në duar të pushtuesve sllavë. Ky amanet sa ishte trishtues e i prekshëm, aq edhe domethënës. Azem Bejta vdiq dhe u varros në një shpellë të thellë të Përçevës më 17 korrik 1924. Atij iu vranë edhe shumë luftëtarë të tjerë të çetës. Qëkur u varros ai Shota eci në ballë të çetës luftarake, duke ruajtur në fshehtësi vrasjen e të shoqit. Populli këndoi:

*Kur u vra Azemi trim
Shota çetave po u prin.*⁶³

Grupi i Shotë Galicës shoqëroi për në Shqipëri të plagosurit dhe disa prej fëmijëve të shokëve të vranë. Më 18-19 korrik ajo kaloi Drinin e Bardhë dhe në fund

⁶⁰ Vuk Vinaver, *O neospjehu jugoslavensko-madjarskom zblizhenju 1924-1926*, Istorija XX-veka, "Zbornik radova" IX, Beograd, 1968, f. 39.

⁶¹ "Politika", 16.17.I-VII-1924, Beograd; Titulli: *Artiljerijom protiv kaçaka*.

⁶² "Politika", 16.VII.1924, Beograd.

⁶³ Ajet Haxhiu, *Shota dhe Azem Galica*, Tiranë, 1976, f. 244.

të korrikut arriti në Shkodër. Gjatë 20 ditëve, sa qendroi në Shkodër, u vendos te familjet e patriotëve Hasan Prishtina e Bajram Curri. Shota e informoi për të gjitha Komitetin e Kosovës,⁶⁴ për shkeljen e fjalës dhe të drejtave më elementare nga pushtuesi sllav. Kështu ndodhi çdoherë kur Shota dhe bashkëluftëtarët e tjerë shkonin në Shkodër për të pushuar, duke kaluar krahinat malore të verilindjes së Shqipërisë së 1913-s gjatë viteve 1918-1924. Ato krahina, ndonëse të varfëra nga aspekti ekonomik, të forta dhe të pastra shpirtërisht, u bënë mbështetje e fuqishme për lëvizjen patriotike të Kosovës.⁶⁵ Serbia shkeli dhe fyu rëndë dinjitetin e popullit shqiptar në Kosovë, megjithëse ky popull kishte një histori të gjatë e të begatë dhe luftoi prore kundër çdo pushtuesi të huaj.

“Njeriu i luftës së drejtë, ashtu si njeriu i punës, nuk thyhet. Heronjtë e vërtetë kurrë as nuk përkulen, as nuk kthehen prapa. Ata gjithmonë ecin përpara me guxim. Kështu ndodhi edhe me Shotë Galicën, e cila me heroizëm çau përpara, duke u përpjekur ditë e natë, me pushkë, me zemër e me mendje për të thënë fjalën e vet, fjalën e gruas shqiptare për lirinë e Kosovës. Ajo ngriti më lart figurën e gruas shqiptare, nderin, trimërinë dhe besnikërinë e pastër të nuses kosovare. Kështu, me luftë e përpjekje të mëdha”⁶⁶ Shotë Galica hyri në historinë e popullit shqiptar.

⁶⁴ *Po aty*, f. 247.

⁶⁵ *Po aty*, f. 116.

⁶⁶ *Po aty*, f. 36.

“Gjenerali i njohur serb Gjorgjeviq, njeri me katërqind derhem mend, që ishte djersitur aq shumë për të provuar “shkencërisht” se “shqiptari ishte njeri me bisht”, më i afërti me racën e majmunit!,⁶⁷ mori përgjigjen më të mirë nga Shotë Galica me 12 vjet luftë të pandërprerë, të cilës do t’ia kishin lakmi jo vetëm shtetet fqinje, por edhe shtetet më të përparuara evropiane për aktivitetin dhe veprën e saj të atdhetarisë. Ajo veprimtarinë e vet e filloi gjatë Luftës së Parë Botërore dhe pas saj, duke shpresuar se mund të korrigjohej padrejtësia e madhe e vendosur në Konferencën e Londrës. Për atë arsye ajo edhe u kyç në lëvizje që në rininë e saj, kur Kosova dhe viset e tjera të Shqipërisë rënkonin nga pushtuesit e huaj. Shota e Azemi me çetën e tyre u bënë mbrojtja më e fuqishme kundër vërshimit të pansllavizmit në këto troje të lashta shqiptare dhe padyshim duhet të zënë një vend nderi në historinë e shkuar të popullit shqiptar në përgjithësi. Me bëmat e tyre admirohemi dhe ndaj tyre shprehim respekt të veçantë dhe mirënjohje të thellë.

Nga kjo kuptojmë se populli shqiptar nuk ka nxjerrë vetëm burra të pushkës, por edhe femra si Shotë Galicën e të tjera shumë vepra të të cilëve i njohim e mbase nuk i njohim gjatë historisë sonë shekullore. Shotë Galica vërtet ishte zëdhënëse e denjë e ndërgjegjes kombëtare dhe përçuese e shkëlqyer e lëvizjes patriotike shqiptare. Ajo u bë udhëheqëse e vërtetë e luftës së çetave çlirimtare dhe bija më e

⁶⁷ Sterjo Spasse, *Kryengritës*, Tiranë, 1983, f. 56.

lavdishme e historisë së popullit shqiptar të Kosovës në këtë shekull. Ajo vazhdon të jetë aktuale me porositë e saj, nga të cilat mund të nxjerrim shumë mësimë.

